

Noucentismes

El Noucentisme català en el context cultural europeu

Noucentismes

El Noucentisme català en el context cultural europeu

Jordi Falgàs
Joaquim M. Puigvert
(eds.)

Dades CIP recomanades pel Servei de Biblioteques de la UdG

Simposi Internacional sobre el Noucentisme (2n : 2017 :
Girona, Catalunya)

Noucentismes : el Noucentisme català en el context
Cultural europeu / Jordi Falgàs, Joaquim M. Puigvert
(eds.). – Primera edició. – Girona : Documenta
Universitaria : Universitat de Girona : Fundació Rafael
Masó, 2019. – 168 pàgines : il·lustracions ; 23 cm
Aquest volum recull ponències i comunicacions que foren
presentades en el 2n Simposi Internacional sobre el
Noucentisme, celebrat a la Universitat de Girona del 23 al
25 de març de 2017
ISBN 978-84-9984-489-3

I. Falgàs, Jordi, editor literari II. Puigvert i Solà, Joaquim M.
(Joaquim Maria), 1959- editor literari III. Universitat de Girona
IV. Fundació Rafael Masó 1. Noucentisme – Congressos
2. Noucentisme (Arquitectura) – Congressos 3. Cultura europea –
S. XX – Congressos 4. Art europeu – S. XX – Influència – Congressos
CIP 7.036(467.1)19*(063) SIM

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació
d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, llevat excepció
prevista per la llei. Dirigiu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos) si
necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com;
+34 91 702 19 70 / +34 93 272 04 47).

Aquest volum recull ponències i comunicacions que foren presentades en el 2n
Simposi Internacional sobre el Noucentisme, celebrat a la Universitat de Girona del
23 al 25 de març de 2017.

Amb el suport de

FUNDACIÓ RAFAEL MASÓ

Universitat
de Girona

Generalitat de Catalunya
Departament
de Cultura

Ajuntament de Girona

Diputació de Girona

MUSEU
MUNICIPAL
JOSEP ARAGALL
B R E D A

Primera edició

Disseny i maquetació: Documenta Universitaria

Correcció lingüística: Paula Marcé Serra

Imatge de la coberta: Rafael Masó, *Disseny de coixinet d'agulles brodat per a Paula Masó*,
s/d. Fundació Rafael Masó. Donació de Joan Tarrús, 2016. Fotografia de Jordi Puig.

ISBN: 978-84-9984-489-3

Dipòsit Legal: GI-256-2020

© dels textos: els autors

© de l'edició: Documenta Universitaria, Universitat de Girona i Fundació Rafael Masó

Impress a Catalunya
Girona, 2020

Índex

Presentació.....	9
Jordi Falgàs i Joaquim M. Puigvert	
El Novecentismo: l'ideari de Massimo Bontempelli i el Noucentisme.....	11
Patrizio Rigobon	
Models i referents internacionals en l'arquitectura i el paisatge urbà noucentistes.....	31
Raquel Lacuesta, Joaquim M. Puigvert, Mercè Vidal i Jansà	
Josep Carner prosista: <i>flâneur</i> i <i>feuilleton</i>	67
Enric Bou	
Els vents europeus: traducció i projecció a «segones ciutats»	79
Marc Comadran Orpi	
Noucentisme, pintura mural i debats de l'art modern a Europa.....	89
Begoña Farré Torras	
Raoul Dufy i el Noucentisme català: entre la tradició i la modernitat.....	103
Ester Barón i Borràs	
El taller de la Diagonal de l'antiga fàbrica Vilumara a Barcelona: un espai multidisciplinari amb jardí i connotacions europees	129
M. Mercè Compte Barceló, Fàtima López Pérez, Andreu Peralta Mas	
Noucentistes i aliadòfils davant la Gran Guerra (1914-1918).....	153
Joan Safont i Plumed	

El Novecentismo: l'ideari de Massimo Bontempelli i el Noucentisme

Patrizio Rigobon

Les idees de Massimo Bontempelli han marcat la tercera i quarta dècada del segle passat a Itàlia i han representat una voluntat d'internacionalització i de nacionalització cultural alhora. Bontempelli es considerava, als anys vint del segle passat, com membre d'un grup d'escriptors «europeizzanti» (Billiani a Rundle, 2010: 31) perquè corifeus de la revolució intel·lectual del feixisme («i suoi strumenti migliori siamo noi, gli scrittori ed artisti nuovi, d'anti-accademia, europeizzanti», Bontempelli, 1929: 13). L'actitud política de consens de l'escriptor de Como va canviar molt en els anys fins a la ruptura amb el feixisme el 1938, però durant l'època que ens interessa no hi ha cap dubte sobre la seva afecció al règim. Tot estudiant un altre escriptor, Cesare Giardini, vaig arribar a una de les iniciatives fonamentals de Bontempelli dels anys vint, la revista '900. Vull aclarir que les trajectòries de Massimo Bontempelli i Cesare Giardini han coincidit varies vegades i, la més important possiblement, és la col·laboració de Giardini, traductor, periodista, escriptor i fins i tot actor, a '900. I vull aclarir també que el fundador del Novecentismo té un recorregut propi dins la cultura del món ibèric de l'època, català sobretot, independent aparentment de qualsevol amistat italiana o relació. Giardini era un especialista de la poesia i de la cultura política de Catalunya, amb llibres i articles editats o traduïts sobre la cultura catalana. Va col·laborar a '900 encara que Nino Frank manifestà a Bontempelli molts dubtes sobre el relat («Ananga») de Giardini (Mascia Galateria, 2005: 164), publicat al primer número de la revista ("E la novella di Giardini, grosso errore. Giardini ne ha di migliori, credo" Mascia Galateria, 1985: 255). La relació entre Giardini i Bontempelli¹ resulta quasi

1 En aquest sentit, s'ha de recordar que Giardini ressenya a la revista *I Libri del giorno* (març 1919) els poemes de *Purosangue e ubriaco* tot subratllant com «l'ironia non è

totalment desconeguda (com el mateix Giardini, per cert) però segur que ens podria aclarir alguns aspectes del Novecento a Catalunya i possiblement del Noucentisme a Itàlia. Les cartes, que ens podrien ajudar en aquest sentit, malauradament es van perdre entre el 1943 i 1944, amb tot allò que era l'arxiu personal de Cesare Giardini fins llavors, durant els bombardeigs de Milà, que van afectar casa seva. En conclusió, aquesta relació representa només una hipòtesi sense demostrar que ens indica un potencial camí per on les relacions de Bontempelli amb Catalunya haurien pogut passar.

Cal declarar també que tant l'obra de Bontempelli, màxim «teòric»² del Novecentismo, com la del seu amic Eugeni d'Ors, màxim teòric del Noucentisme, són tan extenses i —en el cas de l'italià— encara força disperses,³ que una comparació sincrònica i diacrònica es fa complicada.

Començ doncs per la presència del teòric del «realisme màgic» a Barcelona. Bontempelli era a la Ciutat Comtal, possiblement per primera vegada, el mateix any de l'acabament del llarg procés de defenestració de Xènius, el juliol de 1921.⁴ Tenim documentació periodística catalana i italiana sobre aquesta visita i una confirmació crítica indirecta. Es tracta d'un creuer, una *crociera commerciale*,⁵ una mena de fira de mostres flotant, que Umberto Notari va organitzar l'any 1921 al vaixell Trinacria, que havia visitat alguns ports del Mediterrani (Airoldi Namer, 2010). Bontempelli hi participava com a corresponsal de *Il Secolo* i de *L'Azione* i formava part d'una delegació de periodistes que van participar en un banquet a l'hotel Ritz de Barcelona, ofert per la Cambra de Comerç italiana. Un banquet, els italians no ens desmentim mai, opípar i pagat, com deia, per la mateixa Cambra de Comerç.⁶ La revista catalana *Monitor. Gasetta*

forse se non un tentativo di vendicarsi deridendoli dei misteri eterni inafferabili» (135) i on la guerra és l'element primordial. Anys després Giardini també ressenyà, tot i que amb menys entusiasme, el bontempellià *Viaggi e scoperte* (Giordano, 2009: 10).

- 2 Hem posat la paraula entre cometes perquè el mateix Bontempelli escriu: «[...] io non ho mai sostenuto “programmi” (come dicono quelli che parlano di me in mala fede) [...] non ho mai disegnato poetiche né di forma né di contenuto» (Bontempelli, 1997: 792).
- 3 Des d'un punt de vista editorial no ha canviat molt la situació de com la descriu Fulvia Airoldi Namer l'any 1979: «È impossibile citare qui i titoli di tutti i giornali e di tutte le riviste alle quali Bontempelli collaborò con rubriche fisse o sporadicamente: esse sono circa cinquecento e gli articoli probabilmente più di tremila» (Airoldi Namer, 1979: 190). Per a una ressenya dels estudis publicats a partir del 2000 es pot consultar Conti, 2010.
- 4 «Ja no quedaven nexes possibles entre Xènius i l'Institut d'Estudis Catalans. L'última reunió a la qual va assistir, encara en qualitat de membre de ple dret, va tenir lloc el 18 de maig de 1921» (Fuentes Codera, 2012: 154-155).
- 5 Segons *La Veu de Catalunya* (30 agost 1921, p. 12) es tractava d'una «Fira de monstres flotant italiana»
- 6 *La Veu de Catalunya*, 11 juliol 1921, p. 9.

Nacional de política, d'art i de literatura el mateix 1921 (gener) cita també el nom de Máximo Bontempelli entre els col·laboradors de *Il Convegno* de Milà. O sigui que el 1921 Bontempelli feia de corresponsal per a dos diaris (*Il Secolo* e *L'Azione*) i col·laborava amb una revista de revistes com ara *Il Convegno*. Es tracta potser de les primeres cites del seu nom a Barcelona,⁷ anys abans de la traducció⁸ i estrena a la Ciutat Comtal de la seva obra teatral *Nostra dea* (*Nuestra Diosa*) entre el 1925 i 1927, estrena protagonitzada per Margarita Xirgu. El mateix 1921, arran del citat creuer, *La Veu de Catalunya* es farà ressò de la impressió que «els il·lustres visitants» de la ciutat tingueren de «la magnificència de la nostra urbs». El periodista anònim, equivocant el nom de pila, escriu que Marius [sic] Bontempelli «el culte escriptor italià [...] i intel·ligent publicista» així s'havia explicat a propòsit de Barcelona, Catalunya, la seva cultura i el nacionalisme català, tot citant directament l'escriptor italià. Com ha subratllat Francesco Ardolino (Ardolino, 2004: 26) aquesta traducció presenta significatives diferències amb el mateix text en italià que va ser publicat anys després (Bontempelli, 1929: 196-201) i que també s'hauria de contrastar amb la primera versió de l'article publicat potser pel diari milanès *Il Secolo* o per *La Fiera del Navigante* dirigida per Umberto Notari que, com he dit, havia organitzat el creuer:

[...] [D]es de la cima del Tibidabo [...] Barcelona apareix entera, tal com és, immensa, intensa, ràpida, voluminosa, tallada agudament en fileres rectes interminables, compacta de barris quadrats, assenyalats per amples avingudes, recta i com llançada en les seves parts extremes per a estendre's cada dia més en la planura. Apartant la vista d'aquell panorama i poc després esguardant-lo novament, es rep la impressió que en aquell breu espai allò ha crescut. I sembla reconèixer-se visiblement, sota aquella simetria i dura ossamenta la palpitació tenaç de prop d'un milió de vides convergents a un sol fi col·lectiu. [...] Barcelona és, per excel·lència, la ciutat de la vida pràctica. [...] Ciutat [...] cortesa, és, però, desigual: de barri a barri us sorprèn el record de Milà, de Nàpols, de París. L'arquitectura rutilant d'algunes de les seves construccions més recents en dona la darrera confirmació referent als seus destins.

No havent pogut ésser ciutat espanyola, és esdevingut europea o mundial (*La Veu de Catalunya*, 30 agost 1921: 12).

7 Encara que hi ha una cita primerenca de *La Veu de Catalunya* (que defineix Bontempelli «un bon escriptor») en un article firmat per «Arricus» des de Roma (21 abril 1908: 2), quasi al costat d'un altre article firmat per Xènius.

8 Pel que fa a les traduccions de Bontempelli al català i al castellà es pot veure Ardolino, 2004 i Chierigato, 2011: 111-121.

M'he allargat amb aquesta cita (i l'article és més ample) perquè aquí ja tenim una imatge prou noucentista, en el sentit dorsian, de la ciutat: les seves activitats («la vida pràctica») i les palpitations, no tan sols de les vides que conté, sinó del mateix temps. L'obra ben feta i «les santes realitzacions» i «l'espiritualitat dels oficis», que en deia deu anys abans Xènius a la glossa del 10 de març de 1911 «Lo que volem dir el pròxim dinar dels noucentistes» (d'Ors, 1986: 138-139). A part d'alguns tòpics (o asseveracions que han esdevingut tòpiques) hi ha també, a la versió italiana, petites crítiques: «Città dunque, per eccellenza, incivilita, e però disindividuata», com si a Barcelona hi hagués barrejat una mica de tot amb aspectes de tantes altres ciutats que no la «individualitzen» (Bontempelli, 1929: 197).

Una idea, si més no, ens sembla que cal subratllar. El futur fundador i director de '900 té un punt de vista «europeu», més que «estricteament italià» (no oblidem que a partir de 1922 es començarà a Itàlia un procés de nacionalització en clau italiana de la cultura) i la ciutat li agrada perquè és una mena d'entelèquia d'aquesta idea. Per això resulta interessant el que diu a l'article a propòsit de la «qüestió catalana»:

Però la idea catalanista no s'accontenta en expressar-se en cànctics. Aquests catalans són voluntariosos, aspres al treball, persistents. I sobretot viuen la vida pràctica. El català crea un taller o una escola amb el mateix interès que un portuguès ordenaria una conspiració o una revolució. El veritable centre de la laboriositat catalana és la Mancomunitat [...] i l'expressió més clara i més genuïna de la idea és l'Escola Elemental del Treball, que és una Universitat industrial i agrícola.

Sobre l'argument de la qüestió catalana no és aquí el lloc d'aprofundir-lo, però ell ens porta a un interessant descobriment: la Barcelona que ens aparegué com a expressió de vida pràctica, és un producte absolutament català: la Barcelona mundial és una Barcelona regional. [...] (*La Veu de Catalunya*, 30 agost 1921: 12).

El catalanisme pràctic té una arrel claríssima dins la filosofia dorsiana tal com el filòsof havia anotat el 1907: «el Glossador és [...] un "pragmatista" [...] [que creu profundament], per una indestructible "fe estètica" [...] en l'eficàcia de les Construccions i troba en sa mateixa Harmonia, en sa bellesa, raó més forta de sa "utilitat"» (d'Ors, 1986: 59-60). Aquesta imatge del catalanisme centrat sobre l'obra pràctica, i sobretot l'obra de la Mancomunitat podia haver estat suggerida a Bontempelli per un diputat, Enric Ràfols, que representava el president Puig i Cadafalch al citat banquet del Ritz. Un elogi de la Mancomunitat que el defenestrat d'Ors no hauria pogut fer. Tant és així que el 27 de juny de 1920 el Pantarca escrivia, tot referint-se a les destitucions que acabava de sofrir:

Creyendo, por encima de todo esto, que arbitrariedades de esta índole, [...] constituyen el más triste síntoma de la caída de la Mancomunidad de Cataluña en un caciquismo partidista, que tiende a sumir en una baja abyección antijurídica la vida civil e intelectual de Cataluña (cit. per Fuentes Codera, 2012: 154).

Un contacte més estret entre Bontempelli i d'Ors no és probablement conseqüència d'aquest primer viatge de Bontempelli a Barcelona, però ben segur hi trobem, com a mínim als seus articles, continguts no llunyans de les idees que havia defensat Xènius durant els anys anteriors. Entrant amb més detalls dins el «moviment català» Bontempelli escriu que:

[...] és altra cosa que un moviment literari, i no obstant no és sentimental, i no és el fruit d'interessos regionals contraposats —no tenim aquí una senzilla i limitada imitació d'altres nacionalismes llatins, que seria grotesca. El nacionalisme català té [...] una força pròpia i una fatalitat particular que el distingeix profundament dels nostres nacionalismes, expressions transitòries, en gran part artificioses, de necessitats particulars. (*La Veu de Catalunya*, 30 agost 1921: 12).⁹

L'escriptor de Como reconeix, indirectament, una «naturalitat», una «permanència» del nacionalisme català, no gens lligat a reivindicacions «particulars». La idea d'artificiositat guarda una relació directa amb les teories, d'arrel positivista, de la «naturalitat» del fet nacional, en connexió també amb les idees de raça, poble, etc. que no s'escau aquí analitzar. No queda clar el concepte de «fatalitat particular» del nacionalisme català que el distingiria d'altres nacionalismes llatins (l'italià sobretot és de suposar). De totes maneres em sembla que mereix subratllar-se el fet que el moviment català no és particularista i no neix d'interessos regionals contraposats. Possiblement Bontempelli, com s'ha dit abans, escrivia això pensant en Itàlia on «nel periodo compreso tra il 1919 e la marcia su Roma, il dibattito politico sulla crisi del sistema liberale registrò [...] una significativa ripresa di interesse verso i temi

9 Realment, el text italià de 1929 diu: «Poiché il movimento catalano è tutt'altro che letterario, e non è soltanto sentimentale, e non è il frutto di contrapposti interessi regionali. Neppure qui abbiamo una semplice e limitata imitazione di altri nazionalismi, che sarebbe grottesca. Il nazionalismo catalano ha una sua forza e fatalità. L'idea catalana ha spontaneamente guadagnato anche le classi operaie: il catalanismo è qui la forma del sindacalismo» (Bontempelli, 1929: 199). Com es pot veure al text català hi ha un afegitó («que el distingeix profundament dels nostres nacionalismes, expressions transitòries, en gran part artificioses, de necessitats particulars»). S'hauria de veure naturalment si la part constava a la primera versió de l'article de Bontempelli (com sembla lògic): en aquest cas és evident un canvi de plantejament de l'escriptor sobre els nacionalismes italians i sobre els nacionalistes italians.

del decentramento amministrativo e delle autonomie locali» (Strinati, 2013: 5) degut també als nous territoris, de tradicions, llengües i cultures diferents, com ara la Venezia-Giulia i el Trentino, que Itàlia acabava d'annexionar arran de la victòria en la Gran Guerra. En aquest sentit, el «cas català» podia ser, segons es miri, políticament exemplar. En aquesta època, Bontempelli, amb les col·laboracions a *Ardita*, suplement del diari *Il Popolo d'Italia*, fundat per Mussolini i dirigit per ell durant molts anys, ja s'havia apropiat a ambients feixistes (del feixisme revolucionari), encara que traurà el carnet del Partit Nacional Feixista el 1924, l'any de l'assassinat del diputat socialista Giacomo Matteotti i abans del discurs de Mussolini del 3 de gener de 1925, en què el dictador es declarava políticament responsable d'aquest crim i abans de l'aprovació de les «leggi fascistissime» que transformaren el Regne d'Itàlia en una dictadura. L'any 1929 Bontempelli explicà molt clarament les raons de la seva adhesió al feixisme:

I socialisti nuovi li odiavo soltanto perché erano dei democratici, e perciò antirivoluzionari, perché rivoluzione è aristocrazia; la democrazia aveva loro succhiato e poi sputato via lo spirito rivoluzionario e messo in piedi una mascherata di burattini tinti di rosso [...]. Io pensai che i santi folli del '19 [i fascisti] avrebbero dovuto mettersi alla testa di quelli, alla testa della rivoluzione: dare loro quello spirito che mancava; e poi, impadrontirsi della cosa, mettervi quella base nazionale e aristocratica e autocratica e imperialista che già si faceva solida anche nel modello russo (Bontempelli, 1929: 12).

Evidentment, la trajectòria de l'escriptor de Como dels anys vint té molts trets en comú amb les opcions polítiques de Xènius (com veurem) i ens porta a considerar tant la centralitat de la figura de l'intel·lectual polític com de la política pels nous intel·lectuals de masses. Aquesta és una categoria molt treballada per la crítica, diguem-ne, «marxista». En un llibre, que ja té molts anys, i que analitza des d'aquest punt de vista l'obra de Bontempelli, Antonio Saccone escriu que, malgrat la centralitat de la política, el futur acadèmic de Itàlia es fa ressò «[di] una reale riorganizzazione della ragione letteraria, di una risposta protagonista della coscienza intellettuale nei termini di un "occupazione" delle strutture istituzionali che sorreggono il fascismo da parte delle istanze culturali» (Saccone, 1979: 111). Així que l'intel·lectual feixista Bontempelli accepta el nomenament com «Accademico d'Italia» (i, com a acadèmic, farà conferències també a Barcelona) la qual cosa no significarà total condescendència amb el règim, encara que no hi ha cap mena de dubte que en aquesta dècada (1920-1930) les seves idees representen una idiosincràsia

feixista.¹⁰ I arribem al moment fundacional de la revista '900. El nom s'escriu en números i no s'ha de confondre amb el moviment del mateix nom, escrit però en lletres, que reunia, ja a partir de 1922, un grup de coneguts pintors italians (Sironi, Funi, Oppi entre d'altres) que tenien el suport de la notable crítica Margherita Sarfatti, més famosa arreu com amant de Mussolini i autora de la primera biografia del dictador italià, publicada amb el títol *Dux*.¹¹ Al seu primer número, Bontempelli escriu en francès (durant la primera època la revista es va escriure en aquesta llengua precisament com a voluntat d'internacionalisme europeu) una «Justification» on diu:

La pratique (politique) a précédé l'art et la pensée pure (ce qui est bien naturel) dans l'effort d'ouvrir les portes du vingtième siècle. Aujourd'hui, avant que l'art ne reprenne le sens du monde extérieur et de la magie, la politique retrouve celui de la puissance et du contingent, qu'elle avait perdu le long de la route démocratisante du dix-neuvième siècle.¹²

Veiem, a part d'alguns equilibrismes per tal de no agitar els lectors francesos i estrangers, un al·legat ben clar de la preeminència de la política, de la nova «era» política que comença precisament amb el feixisme després de la llarga malaltia democràtica del segle anterior. I aquesta política ha obert el segle xx. L'al·lusió a la màgia es refereix naturalment a l'estètica del «realisme màgic» bontempellià, un concepte que a la mateixa revista afinarà: «[...] puro Novecentismo, che rifiuta [...] la realtà per la realtà come la fantasia per la fantasia, e vive del senso magico scoperto nella vita quotidiana degli uomini e delle cose» (Bontempelli, 1974: 22). Però anem per ordre per tal de millor emfatitzar les coincidències i les diversitats entre Noucentisme i Novecentismo. Comencem per la qüestió de l'anticipació del nom de dues dècades (del primer en relació amb el segon) tot dient que la càrrega de «novetats» que el canvi de segle efectivament implicava es notava a molts llocs, no tan sols a Catalunya i Itàlia. El problema s'hauria pogut resoldre ja des del 1935, tal com van suggerir dos diaris catalans. Arran d'una intervenció sobre el teatre a càrrec de l'acadèmic Bontempelli, que el dia

10 El 1926 Bontempelli escriurà una carta al Dux on feia patenta la seva fe feixista: «La mia fede fascista è ben nota [...]. Il Duce mi ha approvato e mi ha in simpatia (Carteggio Bontempelli, lettera 40 del 6 dicembre [1926]...)» (cit. a Mascia Galateria, 2005: 171).

11 Favorable a un art nacional italià, Margherita Sarfatti, va ser un personatge de gran rellevància dins la política cultural del règim feixista («dittatrice della cultura», com també s'ha escrit). Va patir les conseqüències de les lleis racials de 1938 tot i la seva insubornable militància feixista durant molts anys (v. la biografia de Cannistraro i Sullivan 1993: 292 i següents).

12 Ve de '900. *Cahiers d'Italie et d'Europe*. 1 Cahier d'automne 1926 (Roma-Firenze, La Voce), p. 11. Quaderns citats per molts i recollits en italià —durant la primera època la revista era quasi totalment en francès— pel mateix Bontempelli el 1938 a Bontempelli, 1974: 12.

anterior havia fet una xerrada també a l'Istituto Italiano di Cultura barceloní, al Conferència Club (dirigit pel conegut Noucentista català, Carles Soldevila), es va parlar força del més recent Novecentismo i es va presentar a Bontempelli com a personatge de gran fama i «lieder [sic] del Noucentisme italià». Les dues conferències foren àmpliament resseguides per la premsa diària i es va publicar fins i tot una entrevista amb l'autor italià sobre el tema «Literatura i política», ni més ni menys (Cabré i Oliva, 1935: 6). A l'article de *La Veu de Catalunya* (27 març 1935: 9) que no anava firmat, podem llegir:

[Massimo Bontempelli] ha esdevingut cap indiscutit i indiscutible del moviment anomenat «novecentista» que té ben poca relació amb el que va crear o provar de crear Eugeni d'Ors a casa nostra amb nom idèntic. Ha dirigit durant una colla d'anys la revista «900», on era defensada la doctrina de la seva secta avantguardista.

Aquest mateix text, en traducció castellana, es publicarà també a *El Diluvio* (29 març 1935: 8). Evidentment el nostre periodista no coneixia bé les idees defensades per Bontempelli i «900» perquè, com intentarem demostrar, si bé és cert que hi ha diferències, principalment en relació amb l'esperit avantguardista dels novecentisti o novecentieri, com també, i una mica despectivament, li deien (Mascia Galateria, 2005: 198) i també sobre altres temes, no es pot negar que tanmateix hi ha moltes convergències. L'entrevista barcelonina del 1935, a la que hem al·ludit abans, desconeguda als estudiosos de Bontempelli a Itàlia, ens ofereix una síntesi divulgativa de l'ideari bontempellià, tant des d'un punt de vista literari com polític. Pel que fa al primer hi trobem: 1. Una crítica de la tradició («Tots els bons autors, en la seva època, han estat revolucionaris i avantguardistes»); 2. Rebuig de l'anàlisi psicològic dels personatges («Tota aquesta psicologia no és literatura, sinó ciència»); 3. Un elogi del «realisme». La literatura ha de presentar «tipus reals» (a tall d'exemple, Bontempelli recorda a l'entrevista «Èdip, Quixot, Beatriu, Hamlet»: el periodista, Josep Cabré i Oliva, comenta irònicament que «l'autor italià, sense adonar-se'n, parla de personatges irreals, nascuts en la imaginació dels escriptors»); 4. Pel que fa al teatre, diu que ja no és aquest l'espectacle del poble perquè el futbol ha pres el seu lloc. Clar, les idees literàries i teatrals s'haurien de detallar en llocs més adients que no pas en una entrevista. I Bontempelli (i també d'Ors) ha escrit una quantitat d'articles sobre «teoria literària», on sovint podem veure com la literatura i la seva crítica són la perfecta traducció de la contradicció. Respecte a la part política, no conté novetats, malgrat que l'entrevista s'hagi fet només tres anys abans de les seves més importants topades amb el feixisme:¹³ la política és la vida i l'escriptor ha

13 L'any 1938 és l'any del discurs de Pescara que conté crítiques importants a la ideologia del règim i també l'any de les lleis de la raça que, entre altres coses, apartaven de

de comprometre-s'hi. I el periodista apunta: «El cap del moviment noucentista ens contesta amb entusiasme» i critica Oswald Spengler que havia mantingut que, per a salvar Europa, s'havien d'imposar els valors germànics al continent i la proposta de Mussolini «actua amb vista a la ponderació i equilibri dels valors europeus». I conclou «quan parlem de llatinitat, fonamentant-nos en una base de raça, assagem de reforçar la idea d'Europa» (Cabré i Oliva, 1935: 6).¹⁴ Anem esbossant aquestes idees que, com és resabut, trobem també a dojo dins el *Glosari* català de Xènius. Així mateix el «llatinisme» dorsià és molt decidit, fins a la Primera Guerra Mundial, i el seu antigermanisme declarat. Per a ell l'«enemic» natural era el «bàrbar» alemany (Bilbeny, 1988: 163). Però durant la Gran Guerra es va decantar cap a la germanofilia política.¹⁵ I en aquest procés, Xènius es va allunyar de Bontempelli que va ser sempre «intervencionista» i cada vegada més antigermànic, sobretot (i evidentment) durant la Gran Guerra:

L'odio contro il tedesco va mantenuto vivo. È necessario ricordar sempre, fin da ora, che la guerra italiana di nazionalità è parte —e quale parte!— di una guerra di civiltà, da cui il germanesimo dei mutilatori di bimbi deve uscire distrutto (Milanko, 2018: 73).

Després de la Segona Guerra Mundial, tant Bontempelli com d'Ors es van apropar a les idees de la Société Européenne de Culture, fundada a Venècia el 1950 per Umberto Campagnolo, que propugnava valors tan diferents dels que ambdós havien defensat en diferents obres i èpoques anteriors. A la SEC van adherir-se els més prestigiosos intel·lectuals de l'època.

Tot tornant a la ja citada «Justification» de la revista de Bontempelli i també a les precisions i a les noves idees que apareixen als números següents de la

l'ensenyament els professors d'origen jueu. Bontempelli va refusar la càtedra de literatura italiana de la Universitat de Florència que, per aquestes lleis, Attilio Momigliano havia hagut de deixar (Tinterri, 2009: 209-210).

- 14 Com ja hem detallat, el debat cultural europeu és fonamental a l'obra de Bontempelli. Tant és així que l'escriptor es fa ressò, sempre amb una mica de retard (segons molts crítics) dels noms (i d'algunes idees) que s'anaven elaborant arreu d'Europa. Sembla ser precisament el cas del suposat neologisme novecentismo i de l'expressió «realismo magico». La capacitat «onomatúrgica», o sigui, d'encunyar noves paraules, de Bontempelli s'ha qüestionat perquè aquests termes i noms hom els pot trobar a altres formats europeus anteriors i han format part de l'ideari intel·lectual del continent. Segons Valerio Terraioli, «Bontempelli giunge in ritardo, ma autonomamente, alla medesima definizione [di "realismo magico"]» però, com és ben sabut, Franz Roh i, fins i tot, el pintor italià Giorgio de Chirico van parlar de «realismo magico» anys abans (Terraioli, 2017: 17-18). Idees i termes doncs compartits (o parcialment compartits) per alguns intel·lectuals del «milieu» continental.
- 15 La revista *Apa* s'havia oposat al neutralisme d'Eugeni d'Ors i alguns dels seus redactors «arremetieron contra el "caballero de la triste actitud", que había erigido "el retabullo de la unidad moral de Europa"; para concluir con las "flaquezas germanófilas" del *Pantarca* y su consiguiente "traición" a Francia» (Varela, 1999: 60).

revista, podrem oferir una comparació més completa entre Bontempelli i d'Ors sobre els següents tres aspectes: 1. Avaluació de les tradicions artística i literària abans del Novecentismo; 2. La idea de primacia espiritual (en podríem dir «imperialisme cultural») i el paper de la burgesia; 3. Reflexions sobre ciutat, urbanisme i arquitectura.

1. Pel que fa al primer punt, ja hem vist algunes posicions, però el Novecentismo, com molts moviments o fenòmens¹⁶ literaris (d'avantguarda o no) planteja lectures de tota la història literària i artística fins a l'arribada de la llum (el mateix Novecentismo) o de la nova civilització. I també proposa un lideratge espiritual que afecti totes les arts. Precisament el «realisme màgic» aplicat a la pintura ens permet considerar els plantejaments bontempel·lians sobre la tradició anterior i veurem que el Barroc hi té el seu pes (negatiu): «Da ultimo il seicento, che è stato il nostro romanticismo, lungo sconvolgimento e scondensarsi di energie: la sua linea si continua ininterrotta e attivissima —passando d'Italia in Spagna [...] fino alla sua conseguenza estrema, l'impressionismo [...]» (Bontempelli, 1974: 22). És a la pintura del segle xv que trobem l'actitud tan desitjada per Bontempelli de «precisió realística i ambient màgic» i són Masaccio, Mantegna i Piero della Francesca els pintors que més atreuen els novecentisti «per quel loro realismo preciso, avvolto in un atmosfera di stupore lucido» (Bontempelli, 1974: 21). Aquest element, em sembla, guarda una relació amb l'antinaturalisme artístic (com a mínim fins al 1919) de d'Ors (Rahola, 1919: 255). Si ens fixem en la definició de «realisme màgic», feta anteriorment per Franz Roh, trobem altres elements que ens remetent a l'ideari dorsià. Per exemple, quan el crític alemany, tot buscant un nom per a aquell «mistero [che] non s'inserisce nel mondo rappresentato, ma si nasconde dietro di esso» (Negri, 2016: 7) i avaluant possibles alternatives considera també «neoclassicismo» (Negri, 2016: 6) encara que aquesta paraula, com també les altres («verismo», «realismo ideale»), sigui parcial.¹⁷ Doncs dins el «realisme màgic» s'amaga també una mica de Neoclassicisme encara que Bontempelli subratlli que el Novecentismo: «è la liquidazione attiva di tutte le avanguardie», inclòs, en aquest sentit, el Neoclassicisme, encara que les avantguardes «ci volevano per farla finita definitivamente con le ultime bave dell'Ottocento agonizzante da vent'anni» (Bontempelli, 1974: 237). Pel que fa la tradició literària, ja hem vist alguns conceptes. Sota la clau de la «magia» un paper

16 Recordem, un cop més, que Bontempelli no considera el seu Novecentismo com un moviment, ni ell mateix com el seu suposat teòric. Es tracta més aviat d'allò que Fabriano Fabbri defineix com «ideologia globale»: «[el Novecentismo de Bontempelli] si allargava a tutti i possibili settori, tendendo a farsi davvero un'ideologia globale, dalle arti alla letteratura al costume» (Fabbri, 2003: 7). I, en aquest sentit, el Noucentisme és força semblant.

17 Sobre aquest tema es pot consultar Scarsella, 2009: 81-85.

important el té el Renaixement italià que utilitza la màgia per a apropar-se a la naturalesa. Ens sembla interessant també la idea d'un esperit màgic, que permet a l'home un domini sobre la realitat, oposat al tràgic (o titànic) on l'home, sovint heroicament, sucumbeix a les circumstàncies desfavorables (Bontempelli, 1974: 29-30). Aquí s'escau subratllar com l'estètica arbitrària defensada per d'Ors, malgrat el seu racionalisme, guardi una relació amb el plantejament «màgic» de l'escriptor italià. Quan d'Ors escriu que s'ha d'imitar Déu (i no pas la naturalesa) i que la mitologia és una dimensió saludable del llenguatge, que l'artista s'ha d'allunyar del paisatge fent servir la distància de la ironia (d'Ors, 2017: 104; Palladino, 2012: 47), no està naturalment defensant la realitat sinó quelcom que Bontempelli consideraria molt semblant a un «miracle»: «la vita più quotidiana e normale, vogliamo vederla come un avventuroso miracolo» (Bontempelli, 2018: 158). O sigui, una dimensió totalment diferent. Ara volem al·ludir a una qüestió poc desenvolupada als textos de Bontempelli i molt més estudiada per Xènius: què és clàssic, què són els clàssics? Evidentment, pel que fa a d'Ors, la idea de clàssic és el resultat d'una llarguíssima reflexió que involucra també la categoria estètica del Barroc i s'ha estudiat extensament. Per a l'escriptor italià, molt altrament, la noció de clàssic sembla tan flexible com per abastar tota la tradició literària occidental:

Classico non è una determinazione di tempo, è una categoria spirituale. In realtà *classica è ogni opera d'arte che riesca a uscire dal proprio e da ogni tempo*. Classici Leopardi e Petrarca non meno che Catullo e Alceo. Anche il romanticismo riesce al suo classico. Classico è Shakespeare, che insieme con Michelangelo ha dato la grande mossa al romanticismo. Classico non meno che Omero è Dante, in cui pure sono più elementi gotici ed etruschi che non greci. Ogni epoca vuole il suo classico. [...] La nostra epoca [...] sta avviandosi verso *il suo proprio classico* (Bontempelli, 1974: 42).

Dins l'estètica de Bontempelli, un lloc important l'ocupa l'«estafa de l'impressionisme», la incapacitat, segons l'escriptor italià, dels pintors impressionistes d'anar més enllà de les coses, d'una realitat, per molt plenairisme que hi hagi, que no deixa filtrar cap opció diferent de la representació real, sense estupor (Fabbri, 2003: 33) tot reduint «l'ideale artistico a un giuoco epidermico d'impressioni minime e fuggevoli» (Bontempelli, 1974: 27). Crítica compartida per molts pintors de la mateixa generació de l'escriptor de Como. Ara bé, per tal d'embolicar la troca encara més, si és possible, s'ha de dir que l'actitud negativa del Novecentismo bontempellià sobre l'impressionisme no la comparteix Margherita Sarfatti, la ideòloga de l'altre Novecento (amb lletres) coetani del Novecentismo. En efecte, la ja citada biògrafa de Mussolini escriu, sobre aquest moviment, aquestes paraules: «Troppa parte della vita e dello spirito moderno si rifletterono nel movimento impressionista, che ne fu un portato intimo e necessario; e la sua parte essenziale ancora non è distaccata da noi,

non è morta alla nostra coscienza» (Sarfatti cit. per Fabbri, 2003: 92). Xènius, que va publicar una glossa sobre l'impressionisme l'abril de 1907, arran d'una exposició, es col·loca en una línia més propera a les idees de l'escriptor italià (o, millor dit, Bontempelli s'havia col·locat en una línia dorsiana), tot i reconèixer el gran valor històric d'aquest corrent (és «una empresa de suprema liberació artística»), no deixa de declarar contundentment que: «l'impressionisme ha mort» (d'Ors, 1986: 45). I recordo també que per a Xènius el Barroc suposava l'antítesi del clàssic, l'oposició entre un irracional vitalisme i la Raó creadora de les lleis lògiques i que el Romanticisme era una etapa del desenvolupament del Barroc (Anceschi a d'Ors: 1999: 67-68 i 166).

2. Un problema fonamental, tant per Bontempelli com per a Xènius, és la qüestió de l'«imperialismo spirituale» o «imperialisme cultural» o sintagmes semblants que perfilen la mateixa noció. Hi ha nombrosos punts de contacte sobre aquest tema. Bontempelli el va tractar en molts llocs d'una manera menys sistemàtica que Xènius. Recordo que, a Itàlia, és una idea que podríem dir «plenament feixista», per dues raons molt concretes: la va proposar directament Mussolini als escriptors el 1926, la va treballar sobretot Franco Ciarlantini a una obra publicada el 1925 (v. Ciarlantini, 1925). Ciarlantini fou un impulsor del «Manifest dels intel·lectuals feixistes», un intel·lectual totalment adscrit al règim. L'«imperialisme espiritual» que, segons Mussolini, anava a càrrec dels escriptors i intel·lectuals, en general, tenia com a objectiu: «far conoscere l'Italia non soltanto in ciò che essa ha di grande nel passato» (cit. a Gennaro, 2015: 80). Però, com diem, Franco Ciarlatini en fa un llibre sobre la «presenza reale di valori spirituali da “esportare”, condizione evidentemente *sine qua non*, e sulle forme i procedimenti e le giuste direttive dell' “esportazione” stessa» (Ciarlantini, 1925: 166). Realment el text de Ciarlantini parla de civilització, més que d'imperialisme, de cultura i de les possibilitats polítiques que la cultura pot donar a un estat. L'axioma i el seu significat «imperialistic» és el següent: «Nessuna tirannia politica ed economica, che non fosse sostenuta da valori culturali molto superiori a quelli delle nazioni dominate, è mai riuscita nella storia ad imporre a queste ultime la propria civiltà». Aquí tenim la clau: la finalitat pot ser també turística, econòmica, etc. però el sentit pregó és el domini polític de la mà d'una civilització superior. Aquestes mateixes idees Ciarlantini les va difondre mitjançant la seva revista *Augustea* que tenia Bontempelli entre els seus col·laboradors (Gennaro, 2012: 42-49). Una altra anotació marginal que podria no ser casual. El darrer capítol de *La nacionalitat catalana* d'Enric Prat de la Riba (polític rellevantíssim a la Catalunya de començament del segle xx i, a més a més, amic i protector d'Eugeni d'Ors) està dedicat a l'imperialisme i deu molt a les idees de Xènius. Representaria dins el pensament de Prat la

fase suprema del nacionalisme (Casassas i Ymbert, 2017: 33).¹⁸ Escriu el polític de Castellterçol (1906): «Els pobles bàrbars [...] han de ser sotmesos de grat o per força a la direcció i al poder de les nacions civilitzades» (Prat de la Riba, 1993: 71). No tractaré aquí de la genuïnitat pratiana d'aquesta idea. M'interessa una altra cosa. L'any 1924 es va publicar la traducció italiana de l'obra de Prat, un any abans que sortís al carrer l'obra de Ciarlantini (1925). La traducció la va fer Cesare Giardini i la va publicar a l'editorial Alpes dins la Biblioteca de Cultura Política, dirigida pel mateix Ciarlantini. Aquest és un fet. S'ha de dir també que Ciarlantini no inclou dins les obres consultades (Ciarlantini, 1925: 195-196) per a escriure el seu llibre, l'obra de Prat que acabava de ser traduïda per l'editorial que Ciarlantini mateix havia fundat i de la qual dirigia, com acabem de dir, potser la més important col·lecció. Recordo també que Alpes va publicar les obres de Benito Mussolini i que el seu germà, Arnaldo, la va presidir durant una època. Malauradament s'ha perdut quasi tota la documentació de l'editorial que ens podria aclarir el procés de traducció que jo veig més lligat a la important catalanofília de Giardini més que a les raons polítiques del moment.

Bontempelli feu vàries declaracions sobre l'imperialisme. Algunes d'aquestes foren recollides per la premsa catalana, com ara *La Publicitat* (12 gener 1927: 5): «L'Amèrica, per a Bontempelli, que creu en la unitat d'Europa i en una represa imperial mediterrània, és el darrer indret d'irradiació de la vida mediterrània originària i en renovació perpetua». Aquí es fa patenta la idea de llatinisme i «mediterraneïtat» amb la que combregaven tant Bontempelli com d'Ors.¹⁹ La batalla cultural, estrictament enllaçada amb l'«expansione» i en definitiva amb l'imperialisme. No es pot oblidar tampoc però que per a d'Ors «L'imperialisme representa [...] la socialització» (d'Ors, 1986: 91)²⁰ contra l'atomisme individualístic del liberalisme. Aquest plantejament esdevindrà, sobretot després de la «defenestració», cada vegada més radical i «polític», tot apropant-se als ideals falangistes-hispànics durant la Guerra Civil: «La condición esencial para que un auténtico Imperio pueda considerarse realizado es la homogeneidad política interior [...]. Un Imperio tiene “provincias no

18 Es tracta d'un estudi fonamental per la qualitat de la síntesi i de l'anàlisi que fa un repàs, posat al dia, de les idees noucentistes i de llur vigència a la Catalunya actual.

19 Com observava amb ironia Giménez Caballero, tot referint-se a la llengua escollida per Bontempelli per a la revista '900: «Sé que usted, Bontempelli, ha adoptado esa soberbia decisión no precisamente por sublimidad visorora [...] Y usted mismo, con su visita al Sr. Mussolini y su teoría un tanto confusa sobre el “retorno a la civilización mediterránea”» (Giménez Caballero, 1926: 2).

20 «Imperialisme i liberalisme», 10 de juliol de 1909: «L'imperialisme representa [...] l'Estatisme, l'Estat educacional, la Ciutat, la ideal expansió dels pobles, la Justícia social, la lluita per l'Ètica i la Cultura» (d'Ors, 1986: 91). Sobre l'imperialisme dorsià es pot veure també: Mercè Rius, 1991: 24 i següents.

regiones”» (Rodríguez Puértolas, 2008: 185), on desapareix qualsevol matisació i on tenim una mena d'imperi integral.²¹

Bontempelli, tot i declarar que «il fondamento dello spirito imperiale è il senso della legge totale» no sembla voler assolir el nivell polític de la «justificació» ideològica d'un règim. Li interessa més la «conquesta» cultural d'Europa a partir d'Itàlia amb l'ajuda de '900 i de la llengua dels intel·lectuals de l'època, el francès. Aquesta actitud rebrà les crítiques dels intel·lectuals feixistes que entenien aquesta opció com una supeditació cultural i no pas un mitjà de conquesta: Ardengo Soffici i Curzio Malaparte (que havia contribuït a fundar '900) criticaven Bontempelli pel seu internacionalisme («Stracità») des d'un punt de vista totalment lligat a la llengua i tradicions italianes. I les pressions polítiques varen tenir èxit: a la darrera època '900 s'escriurà en italià. Una batalla cultural perduda per l'escriptor de Como. De les valoracions negatives expressades pels «italianistes» («Strapaese» es deien a ells mateixos) al Novecentismo bontempellià, es féu ressò a Catalunya el setmanari *El Borinot* (7.04.1927: 7-8). Aquesta revista el 1927 va publicar una traducció d'un article aparegut a *L'Italiano* on Leo Longanesi («un tal L. L.» segons el director d'*El Borinot*) criticava a '900 amb els tòpics més rancis de l'època juntament amb una aspra ironia: «No tingueu por», era la conclusió, «el Noucentisme [italià] és vell com el papu» i el fundador d'*El Borinot*, Lluís Bertran, titllava tots els comentaris crítics com «conceptes curiosos». Pel que fa al paper de la burgesia que, en el cas de Bontempelli té un lligam molt fort amb l'esperit imperial, la seva interpretació i actitud és generalment antiburguesa segons la ideologia del feixisme més revolucionari i segons la idea que, quan el «dannunzianesimo» va creure haver descobert un art a l'abast de la burgesia, aquesta classe es va fer més insuportable, sobretot pel que fa als seus gustos literaris i artístics. «La vita della nostra generazione è la lotta contro lo spirito borghese» havia escrit el 1935 (Bontempelli, 1974: 84). Eugeni d'Ors, del seu posicionament modernista i antiburgès, va passar paulatinament a un pragmatisme més aviat filoburgès. Pel que fa a l'ideari polític, tan lligat al tema de l'imperialisme, el concepte que tots dos tenen de la democràcia és molt dubtós tant per d'Ors («coneixedor [...] del sentit antidemocràtic») com per a Bontempelli, fundador i director de '900, que anota:

Lo spirito democratico che considera qualunque tendenza come buona e legittima, negazione perfetta d'ogni realtà esterna superiore a interessi dei singoli o alle somme aritmetiche di quelli [è] un'immaginaria libertà intesa

21 No sabem si es tracta d'una revisió de les seves anteriors idees perquè hi ha un trencament també a nivell teòric entre les idees d'abans i després de la «defenestració» i no crec que l'imperialisme es trobi «entre las pocas empresas personales de juventud, que hoy osaría mi recuerdo alabar de certeras» (Rodríguez Puértolas, 1987: 950).

come astrazione da qualunque costruzione imperativa e da qualunque legge superiore (Bontempelli, 1974: 27).

3. Molt important i amb molts trets en comú (i alguna diferència no pas marginal) són les idees de Xènius i de Bontempelli sobre urbanisme, ciutat i arquitectura. Tant en l'ideari dorsià com en Bontempelli la ciutat té una centralitat absoluta. Tant és així que, segons Xènius, Catalunya mateixa s'ha d'equiparar amb la ciutat «no amb nació, amb allò innat» sinó a una realitat on hi ha artifici, control, arbitrarietat i submissió de la naturalesa (Murgades, 1994: 46). L'estètica arbitrària a què hem al·ludit té en la metròpoli la seva hipostatització. Es tracta d'un fet assumit també (i potser sobretot) per la crítica de l'arquitectura (Solà-Morales, 1994: 79 i següents) que també ha subratllat les semblances, des d'un punt de vista arquitectònic, entre els noucentistes i els novecentistes italians, comparats amb els arquitectes de l'Esprit Nouveau francès:

La noció de l'art com a construcció enraonada d'un objecte sensible a partir de la convenció del llenguatge, és el que domina en els novecentistes italians i en aquests més literalment noucentistes catalans [...] La diferència radical [entre] l'Esprit Nouveau i els milanesos o barcelonins és la seva acceptació o el seu refús del maquinisme (Solà-Morales, 1994: 84).

La ciutat burgesa del Noucentisme, però, sembla anar contra la ciutat del poble. Bontempelli volia, segons el lema mussolinià, anar «verso il popolo». I afegeix: «Noi siamo per il senso collettivo della vita, e questo noi vogliamo rinforzare, a costo della vita individuale». Interessen més els sistemes de transports, els ponts, les carreteres que les cases particulars. L'arquitectura que agrada a Bontempelli (l'obra de Terragni, per exemple) aixeca llocs on «uno non può che vivere in funzione degli altri» (Bontempelli, 1997: 799-800). Una mena de desaparició de l'individu i dels murs: «lo spirito della vita collettiva non concepisce il chiuso, il limite proibito agli estranei. Non ci sono estranei» (Bontempelli, 1997: 800). Una absolutització de la idea de ciutat (encara que sense mites a l'obra de l'escriptor italià) que els dos pensadors semblen compartir, tot i que amb modalitats diferents: el lloc de la vida col·lectiva i la dominació arbitrària de la natura. Allò que ens sembla diferent és la importància (o la negació) del decorativisme a la nova arquitectura. Si la idea de Bontempelli d'una arquitectura racional i funcional sembla abocar contra el decorativisme («[...] edificare senza aggettivi, scrivere a pareti lisce, la bellezza intesa come necessità», Bontempelli, 1974: 77), pel que fa al Noucentisme, la qüestió és una mica més dubtosa, perquè hi ha una varietat d'edificis dels anys 1910-1920 que responen a criteris estètics ben diferents. Potser en la idea d'«ofici» del Noucentisme dorsià rau l'explicació (Solà-Morales, 1994: 80) i l'«ofici» involucra evidentment la tradició. Tot i això, no s'ha d'oblidar com un manual pràctic (*Com he de construir* per Pere Benavent) de l'època (encara que publicat el 1934)

subratlla la necessitat per a l'arquitectura de tornar «al seu veritable àmbit de modèstia i racionalitat» que consideri l'obra des d'un punt de vista pràctic i no pas monumental (Solà-Morales, 1994: 81), coincidint, en aquest cas, amb les idees bontempellianes.

Per acabar, crec necessari justificar l'afirmació amb què he començat aquest article dient que Eugeni d'Ors i Massimo Bontempelli eren amics o, si més no, es coneixien molt bé. Les referències directes es remunten als anys quaranta del segle passat, encara que estem quasi segurs que els contactes es van establir molt abans.²² Alessandro Scarsella, en un article seu de l'any 1991 (Donati, 1992: 123-124) cita la glossa «Baedeker de Máximo Bontempelli» de l'any 1944 que és una semblança de l'escriptor i de la seva casa veneciana. Xènius escriu, entre altres coses, que «El territorio intelectual de Máximo Bontempelli limita, al norte, con Miguel de Unamuno; al sur, con Ramón Gómez de la Serna; al este, con Luigi Pirandello i al oeste, con Eugenio d'Ors» i, tot oblidant que Bontempelli havia hagut d'anar a Venècia desterrat pel feixisme, anota «Por último, hacia las tierras de su Poniente, Máximo Bontempelli rinde la perpetua cosecha de una especie de Glosario, colección de breves notas, donde se lucubran filosofías, a propósito de la actualidad» i conclou «En 1942 se ha celebrado un Tratado comercial con España, gracias al cual podemos anunciar que Bontempelli será cada día más visitado por nuestros turistas» (d'Ors, 1946: 20-22). Efectivament, el juliol de l'any 1942 els dos escriptors van coincidir a Venècia amb l'ocasió del Primer Congrés dels crítics d'art antic. I sobre el congrés i el paper de Massimo Bontempelli dins un grup de treball sobre les falsificacions d'obres d'art ens informa Xènius en un glossa del mateix 1942, apuntant també algunes idees de l'italià que, sens dubte, li agraven:

22 A tall d'exemple es pot dir que tenien molts amics en comú, com demostra la correspondència que ambdós van mantenir amb personatges com ara Mario Puccini (i d'altres naturalment) sobre temes d'interès comú (v. Fondo Mario Puccini, *Archivio Contemporaneo «Alessandro Bonsanti» Gabinetto G.P. Vieusseux. Inventario*). <<https://www.vieusseux.it/inventari/puccini.pdf>> [Consulta: 8 setembre 2018]. A més a més, Guillermo de Torre, en una entrevista amb d'Ors publicada per *La Gaceta literaria*, subratlla les diferències de punts de vista entre Bontempelli i el Pantarca, sobre Noucentisme/Novocentismo i sobre la periodització del segle xx (15 maig 1927: 1-2) amb referències molt directes a l'escriptor italià. Cal no oblidar tampoc que el nom de d'Ors havia estat proposat per col·laborar a '900 però, com sabem gràcies a la correspondència amb Nino Frank, finalment no va ser escollit (Mascia Galateria, 1985: 235, 259, 262). I això provocà una reacció «nacionalista» de part d'Ernesto Giménez Caballero: «Querido Bontempelli: S[a?] che l'on. Eugeni d'Ors é (sic) dal 1904 che sottolinea e teorizza intorno a questo benedetto 900? Certo que de un modo diferente a como usted teoriza y subraya ese símbolo crónico [...] Pero de todas maneras hubiera uno querido encontrar el nombre del catalán en esa "Caravane immobile", donde desfilan sin moverse la "Chronique et les faits divers au sujet de la fondation" de "900". También hubiera uno querido hallar otro apellido español en esos hechos diversos: el de Ortega y Gasset» (Giménez Caballero, 1926: 2).

Cómo poner la pica de la moralidad autenticadora en la Flandes de los chamarileros cubiles?... Pues a esto [...] nos convidaba [...] un titulado “Primer Congreso de la Crítica de Arte Antiguo” [...] Pero ya, desde la primera reunión, nuestro presidente, el grande y querido Massimo Bontempelli, se dio el gustazo de proclamar que él, de cosas de arte, nada entendía; y que si estaba allí, era en representación de la soberanía general de lo literario (d’Ors, 1949: 970).

D’aquestes glosses sembla efectivament que d’Ors reconegui alguns semblants entre el seu propi tarannà i el de l’escriptor italià, com potser també la prioritat de l’àmbit literari que, en el cas del català, s’afegeix a un pensament filosòfic força articulat.

Tot i que quedarien encara moltes altres qüestions per aprofundir, espero haver demostrat que les relacions entre Noucentisme i Novecentismo són el reflex d’una situació general europea i de la circulació d’algunes idees que hom podria retrobar també a l’obra d’altres autors. La més amplia relació cultural bilateral entre Catalunya i Itàlia és el tema que ens plantegen els moviments dorsità i bontempellià. En el cas del Noucentisme, tot i les diversitats que no falten, és molt probable que el filòsof català va percebre les potencialitats dels canvis del segle xx i de reacció a alguns moviments i/o categories dels segles anteriors una mica abans que l’escriptor italià.

Bibliografia

- AIROLDI NAMER, Fulvia (1979). *Massimo Bontempelli*. Milà: Mursia.
- AIROLDI NAMER, Fulvia (2010). Ressenya a «Massimo Bontempelli, *Lettere da due mari, Visite ai vinti, Pezzi di Mondo*, a cura di Simona Cigliana». A: *Bollettino* '900, núm. 1-2 <<http://www3.unibo.it/boll900/numeri/2010-i/>> [20 març 2017].
- ARDOLINO, Francesco (2004). «Note intorno a una traduzione di Bontempelli in catalano». *Anuari de filologia*, vol. XXVI/G, núm. 14, p. 25-38.
- BILBENY, Norbert (1988). *Eugeni d’Ors i la ideologia del Noucentisme*. Barcelona: La Magrana.
- BONTEMPELLI, Massimo (1929). *Il neosofista e altri scritti (1929-1922). Colloquio col neosofista. Lettere da due mari. Visita ai vinti*. Milà: Mondadori.
- BONTEMPELLI, Massimo (1974). *L'avventura novecentista*. A cura e con introduzione di Ruggero Jacobbi. Florència: Vallecchi.
- BONTEMPELLI, Massimo (1997). *Opere scelte* (a cura di Luigi Baldacci). Milà: Mondadori.

- BONTEMPELLI, Massimo (2018). «Fermenti poetici di questo secolo». A: [Catàleg exposició] *Realismo magico. L'incanto della pittura italiana degli anni Venti e Trenta*. Milà: Electa.
- CABRÉ I OLIVA, Josep (1935). «Literatura i política. Conversa amb Bontempelli». *Mirador. Setmanari de literatura, art i política*, núm. 320.
- CANNISTRARO, Philip V.; SULLIVAN, Brian (1993). *Margherita Sarfatti l'altra donna del Duce*. Milà: Mondadori.
- CASASSAS I YMBERT, Jordi (2017). *La voluntat i la quimera. El Noucentisme català entre la Renaixença i el marxisme*. Barcelona: Pòrtic.
- CHIEREGATO, Chiara (2011). «La traducció de Bontempelli, Papini y Buzzati en el mundo editorial catalán de posguerra». A: COLL-VINENT, Sílvia; EISNER, Cornèlia; GALLÉN, Enric. *La traducció i el món editorial de posguerra. III Simposi sobre traducció i recepció en la literatura catalana contemporània*. Lleida: Punctum & Trilcat, p. 111-121.
- CIARLANTINI, Franco (1925). *Imperialismo spirituale. Appunti sul valore politico ed economico dell'arte in Italia*. Milà: Alpes.
- CONTI, Eleonora (2010). «Il punto su Massimo Bontempelli (2000-2010)». *Bollettino '900*, núm. 1-2 <<http://www3.unibo.it/boll900/numeri/2010-i/>> [consulta: 20 març 2017].
- D'ORS, Eugeni (1946). *Novísimo glosario 1944-1945*. Madrid: Aguilar.
- D'ORS, Eugeni (1949). *Nuevo glosario 1934-1943*, Vol. III. Madrid: Aguilar.
- D'ORS, Eugeni (1986). *Glosari*. A cura de Josep Murgades. Barcelona: Edicions 62 / La Caixa.
- D'ORS, Eugeni (1999). *Del Barocco*. A cura di Luciano Ancheschi. Milà: SE.
- D'ORS, Eugeni (2017). *La filosofia dell'uomo che lavora e gioca*. A cura di Nazzareno Fioraso. Roma: Edizioni Nuova Cultura.
- DONATI, Corrado (1992). *Massimo Bontempelli scrittore e intellettuale*. A cura di Corrado Donati. Roma: Ed. Riuniti.
- FABBRI, Fabriano (2003). *I due Novecento. Gli anni Venti fra arte e letteratura: Bontempelli versus Sarfatti*. San Cesario di Lecce: Manni.
- FUENTES CODERA, Maximiliano (2012). «La defenestració de Xènius: una qüestió política i ideològica». *Cercles. Revista d'Història Cultural*, núm. 15, p. 137-164.
- GENNARO, Rosario (2012). «L'“imperialismo spirituale” negli esordi della rivista Augustea (1925-1927)». *Incontri. Rivista europea di studi italiani*, núm. 2, p. 42-40.
- GENNARO, Rosario (2015). «La traduzione e la “nuova letteratura”. Il modernismo novecentista (tra nazionalismo e interculturalità)». *Ticontre. Teoria. Testo. Traduzione*, núm. 3, p. 79-95.

- GIMÉNEZ CABALLERO, Ernesto (1926). «Revista de libros. '900». *El Sol*, p. 2.
- GIORDANO, Vita (2009). *Dalle avventure ai miracoli. Massimo Bontempelli fra narrativa e metanarrativa*. Leicester: Troubador Publishing.
- MASCIA GALATERIA, Marinella (ed.) (1985). Alvaro, Bontempelli, Frank, *Lettere a '900. Carte e carteggi del Novecento*. Roma: Bulzoni.
- MASCIA GALATERIA, Marinella (2005). *Racconti allo specchio. Studi bontempelliani*. Roma: Bulzoni.
- MILANKO, Sandra (2018). «L'interventismo intellettuale di Massimo Bontempelli tra giornalismo e bellicismo futurista». *Italica Belgradensia*, p. 65-78. <<http://doi.fil.bg.ac.rs/pdf/journals/italbg/2018-1/italbg-2018-1-4.pdf>> [Consulta: 8 setembre 2018].
- MURGADES, Josep (1994). «Eugeni d'Ors: de l'estètica ciutadana a l'ètica civilista». A: *Noucentisme i ciutat*. Barcelona-Madrid: Centre de Cultura Contemporània-Electa, p. 45-51.
- NEGRI, Antonello (2016). «Realismo magico». *Art e Dossier*, núm. 335, p. 5-50.
- PALLADINO, Nicola (2012). *Le oceanine di Eugenio d'Ors. Le (dee) «Novecentiste» e Mediterranee in forma di romanzo*. Roma: Edizioni Nuova Cultura.
- PRAT DE LA RIBA, Enric (1993). *La nacionalitat catalana*. A cura de Jordi Casassas i Ymbert. Barcelona: La Magrana / Diputació de Barcelona.
- RAHOLA, Carlos (1919). «El Novecentismo (apuntes para un ensayo)». *Nuestro tiempo. Ciencias y artes. Política y hacienda*, núm. 342, p. 252-256.
- RIUS, Mercè (1991). *La filosofia d'Eugeni d'Ors*. Barcelona: Curial.
- RODRÍGUEZ PUÉRTOLAS, Julio (1987). *Historia de la literatura fascista española*. II. *Antología*. Madrid: Akal.
- RODRÍGUEZ PUÉRTOLAS, Julio (2008). *Historia de la literatura fascista española*. I. Madrid: Akal.
- RUNDLE, Christopher (2010). *Publishing translations in Fascist Italy*. Berna: Peter Lang.
- SCARSELLA, Alessandro (2009). «Franz Roh 1925, alle origini del Realismo Magico». A: *Il filo d'Arianna.*, vol. I (2), p. 81-85.
- SACCONE, Antonio (1979). *Massimo Bontempelli. Il mito del '900*. Nàpols: Liguori.
- SOLÀ-MORALES, Ignasi de (1994). «Noucentisme i arquitectura». A: *Noucentisme i ciutat*. Barcelona/Madrid: Centre de Cultura Contemporània-Electa, p. 79-87.
- STRINATI, Valerio (2013). «Aspetti del regionalismo italiano nel primo dopoguerra». *Mondo contemporaneo. Rivista di storia*, vol. 9, fasc. 1, p. 5-42.
- TERRAIOLI, Valerio (2017). «Realismo magico. Origini, ragioni e sviluppi di una stagione della pittura italiana negli anni Venti e Trenta». A: [Catàleg exposició]

Realismo magico. L'incanto della pittura italiana degli anni Venti e Trenta.
Milà: Electa.

TINTERRI, Alessandro (2009). «Nota biografica». A: BONTEMPELLI, Massimo. *La Vita intensa*. Milà: Isbn, p. 202-212.

VARELA, Javier (1999). «El sueño imperial de Eugenio d'Ors». *Historia y Política*,
núm. 02.